

Юнацький Олександр Володимирович,
Національний університет «Запорізька
політехніка», кандидат юридичних наук,
доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОШУКОВОЇ МОДЕЛІ ЗЛОЧИНЦЯ

У теперішній час використання термінів «модель», «інформаційна модель», «моделювання», «ситуаційне моделювання» є поширеним і стало модним. Це пов'язано, перш за все, з успішним використанням методу моделювання в різноманітних сферах практичної і теоретичної діяльності людини, в тому числі, і в пошуково-пізнавальній діяльності органів досудового розслідування та суду.

Слід зазначити, що моделювання як науковий метод пізнання має виражену функціональну спрямованість. У кримінальному судочинстві цей метод найчастіше використовується в ситуаціях, коли інформацію про ті чи інші об'єкти, що опинилися в сфері кримінального процесу, неможливо або небажано отримати шляхом їх безпосереднього вивчення.

Отримана при цьому інформація використовується для прийняття різноманітних рішень: процесуальних, стратегічних щодо подальших дій у пошуково-пізнавальній діяльності слідчого, тактичних, а також рішень організаційного або іншого, наприклад, технічного характеру. Можна сказати, що основне завдання, яке вирішує слідчий при використанні можливостей методу моделювання, це – створення належної інформаційної бази для прийняття обґрунтованих рішень [1, с. 81, 82].

Як показує практика, метод моделювання доцільно використовувати при розслідуванні неочевидних злочинів для встановлення злочинця, у випадку недостатності або відсутності відомостей про особу (осіб), що його вчинила. У цій ситуації можливо на підставі наявної інформації про спосіб вчинення злочину, механізм злочинного діяння і т.ін., а також по залишеним матеріальним та ідеальним слідам створити модель особистості невстановленого злочинця.

Очевидно, що специфіка особистості як об'єкта моделювання дозволяє говорити про особливий різновид цього методу – моделювання особистості злочинця, яка в свою чергу, є підсистемою моделі кримінальної ситуації [2, с. 159].

Моделювання особистості злочинця можна визначити як метод практичної діяльності в сфері розслідування злочинів, процедура реалізації якого включає формування і вивчення уявної або матеріальної моделі злочинця, за допомогою якої можливо визначити напрямки пошуку, а також здійснити прогнозування щодо подальшої його поведінки [3, с. 17].

На цій підставі можна визначити модель особистості злочинця як уявний образ певної особи, що відбиває ту або іншу міру подібності

з оригіналом. Основу моделі особистості невстановленого злочинця, назвемо її пошуковою моделлю (портретом) злочинця, складають відомості з різних компонентів, що встановлені на момент її формування [2, с. 160, 161]. Крім того, далеко не усі ці відомості можна назвати безперечними. Інколи пошукові портрети злочинця формуються лише з одних припущень, що потребують перевірки.

Однак у всіх випадках головне їх призначення – бути засобом пошуку і виявлення осіб, що зникли з місця події після вчинення злочинів. Причому ефективність реалізації пошукової моделі злочинця залежить не стільки від повноти її інформаційного масиву, кількості відбитих у ній ознак, скільки від пошукової, зокрема розпізнавальної, значимості її елементів.

Також слід зазначити, що ситуації ефективної реалізації моделі особистості злочинця існують навіть у випадках обмеженості кількості особистих ознак, якщо серед них є істотні з позиції відмінностей та відокремлення цих ознак серед інших об'єктів (особливі та помітні прикмети). Чим більш індивідуальною є ознака, чим рідше вона зустрічається, надійніше запам'ятовується, тим швидше і легше виявити й ідентифікувати злочинця.

Основу при формуванні моделі особистості злочинця, як правило, утворює типовий образ людини. Конкретизація, структурування, визначення елементного складу окремих блоків ознак здійснюється на основі криміналістичних описів, типових характеристик злочинця (словесний портрет, психологічний портрет тощо) та розглядається з позиції його зовнішніх ознак і внутрішнього змісту у вигляді матеріального елементу навколишнього світу, як слідоутворюючий та слідоприймаючий об'єкт [4, с. 76, 77].

Деякі з пошукових ознак можуть мати ідентифікаційне значення і використовуватися з метою виявлення, а потім ототожнення особи, що розшукується. Проте не усі ідентифікаційні ознаки, що встановлені у кримінальному провадженні, навіть з категорії особливих прикмет, можуть бути використані в пошукових цілях. Мова йде про елементи різних типових блоків ознак людини, які визначають її соціально-демографічний, морально-психологічний, правовий, анатомічний, біологічний, функціонально-динамічний, психічний та фізичний стан, а також про ознаки супутніх речей.

Як показує практика, для створення пошукових моделей злочинців найбільш вагомими є такі ознаки: соціальний статус та спосіб життя; рівень інтелекту та ступінь освіченості; статеві, вікова, расова, національна, професійна приналежність; зріст, статура, фізичний розвиток, психічні особливості, стан здоров'я; мовні особливості; кримінальний досвід; одяг, прикраси, інші супутні речі; зачіска, колір, довжина, густина волосся на голові; ушкодження й інші сліди на тілі та одязі; особливі прикмети; відношення до предмету посягання, до даної місцевості (місцевий або приїжджий) та місця вчинення злочину [5, с. 127, 128].

Характеризуючи джерела інформації про анатомічні ознаки злочинця, в першу чергу, треба відзначити матеріальні сліди, що залишені злочинцем на місці події (сліди рук, ніг, зубів, мікросліди). Серед джерел інформації про функціональні ознаки злочинця, необхідно приділити увагу: матеріальним слідам (наприклад, доріжці слідів ніг); різного роду документам, що відбивають ознаки почерку; відео та аудіо матеріалам, що закарбували функціональні ознаки суб'єкта злочину тощо; ідеальним слідам, що були отримані у ході допиту потерпілого або свідків-очевидців злочину.

До джерел інформації про соціальні й інтелектуальні ознаки злочинця, насамперед, варто віднести: сліди і предмети, залишені на місці події; особисті документи злочинця, що знаходяться в різних установах; відомості, що можуть бути отримані за місцем його роботи, проживання, навчання.

Отже, у залежності від інформаційного компоненту можна виділити наступні типові ситуації формування пошукової моделі злочинця: повна відсутність орієнтуючих даних про злочинця; наявність даних про деякі зовнішні ознаки злочинця; наявність матеріальних слідів, що відображають властивості особи.

На цій підставі, проаналізувавши та оцінивши початкову ситуацію розслідування, слідчий визначає систему невідкладних слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів, проведення яких спрямоване на отримання додаткової інформації про злочин та особу злочинця. Така ситуація ще характеризується тим, що на основі встановленої інформації поступово формується модель кримінальної ситуації, що тісно пов'язана з так званим ситуаційним аналізом події. Такого роду аналіз дозволяє на основі комплексного використання криміналістичних та інших спеціальних знань прийняти обґрунтовані рішення та зробити висновки про послідовність дій учасників події, що розслідується та їх ознаки.

Список використаних джерел

1. Степаненко. Д. А. К вопросу об использовании метода моделирования в следственной и судебной практике. Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы Междунар. науч.-практ. конф. Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. 696 с.

2. Волчецкая Т. С. Криміналістическа ситуалогія: монографія / под ред. проф. Н. П. Яблокова. М.; Калининград, 1997. 248 с.

3. Дяблова Ю.Л. Информационные технологии моделирования личности неустановленного преступника при расследовании неочевидных преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тула, 2008. 21 с.

4. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: учебное пособие. Горький, 1974. 168 с.

5. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с.